

MUSTAQILLIK YILLARIDA QURONNI O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILINISHI VA TAVSIRLARI.

Andijon Davlat Universiteti

Axborot tizimlari va texnologiyalari yo‘nalishi

1-bisqich talabasi

Muqimjonova Gulshanoy

gulshanoymuqimjonova@gmail.com

Andijon Davlat Universiteti

Axborot tizimlari va texnologiyalari yo‘nalishi

1-bisqich talabasi

Sodig‘aliyev Ibrohimjon

ibrohimjon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola, mustaqillik yillarida Qur‘onni o‘zbek tiliga tarjima qilinishiga oid mabaalar bilan yoritilgan. Qur‘onning 2008 yilda Moskvada Elmar Kuliev tarjimasi va izohlari bilan chiqqan nashrida bu muxtasar oyat “V tot den kogda nebo stanet podobno rasplavlennomu metallu (ili usadku masla, ili krovavomu gnoyu)” (s.574), deb g‘oyatda umumlashtirib, chalg‘itib talqin etiladi.

Qur‘on asliyatidagi “kal-muxli” birikmasining qaysi bir tarjimasi to‘g‘ri? To‘rt tarjimon uni “eritilgan mis kabi” deb talqin etadi. Nisbatan yangi va to‘la jiddiy Qohira nashrida “eritilgan kumush kabi”, deb o‘giriladi.

Kalit so‘zlar: Qur‘on, mustaqillik, tartib-intizom, kal-muxli, xudo, sura, qiroat, tajvid, muxtasar qur‘on, din.

Xudo har bir insonga uning bo‘yin tomiridan ham yaqin deyilgan. Xuddi shuningdek, Allohning kalomi ham har bir insonga shunday yaqin. Xudoning o‘zi mehr bilan yaratgan va tarbiyalagan Insonga yetkazgan So‘zlari — pandu nasihatlar, yashamoq yo‘l-yo‘riqlari, tartib-intizomlari, man etganlari hamda buyurganlari, iroda etmish barcha hukmlarini inson qanchalar teran tushunib, anglab yetsa, ular haqida butun aqlining kuchini ishlatib o‘ylasa, fikr yuritsa, o‘z hayotini hidoyat asosiga qursa, Alloh bilan Inson o‘rtasida yaqinlik hamda Kalom bilan Inson o‘rtasida yaqinlik shunchalar ortib boradi. Alloh o‘zi aytmoqchi, faqat Yaxshilikka buyuradi, yomonlik va turli razolatlar, qonxo‘rlik va turlicha nafs tug‘yonlaridan, ularning fojiali oqibatlaridan qaytaradi.

Qanchadan-qancha odamzod qavmlari qabohat chohiga botib ketdi. Yer yuzi sayyora miqyosida ne-ne to‘fonlar, zilzilalar, mangu sovuq, mangu issiqlar girdobida qayta-qayta bino bo‘ldi. Keyingi zamonlardagi Birinchi va Ikkinchi jahon urushi qirg‘inlari, tirik jonotlar uzra yadro qurollarining portlatilishi, ularning yerni mahv

etish maqsadida tinimsiz sinab ko‘rilishi, din niqobi ostida yovuz tajovuzlarning avj olishi — bular bari Oxirzamon nishonalaridir. Yer kurrasini Shimoliy va Janubiy Qutblarning tarang muzliklari mustahkam tutib turadi. Endilikda ayrim buyuk davlatlar shu ikki Qutb tagidagi boyliklarning zahiralarini talash va birdan-bir makonimiz bo‘lmish sayyoramizni tuxum po‘chog‘idek qilib qo‘yish rejalarini tuzib, bir-birlari bilan kon, joy talashmoqda. Sayyoramizni bunday talon-taroj qilishga urinishlar — og‘ir zamonlarning nishonalaridir. O‘z-o‘zidan Qiyomat hech qachon bo‘lmagay. U faqat razolat so‘ng nuqtaga ko‘tarilgandagina va Inson shu go‘zal sayyorada umrguzarlik qilishga noloyiq, nobop bo‘lib qolgan oxirgi palladagina ro‘y beradi. Qur‘onning har bir oyati shundan darak beradi va ogohlantiradi. Umid shundaki, bunday razolatlardan saqlanish va o‘zni tiyish odamlar va ularning hozirgi zamon jamiyatlarining o‘z qo‘lida, irodasida. Alloh buning ibratlari va saboqlarini Mehribonlik kitobi bo‘lmish Qur‘onda ta’sirli qissalar, ibratli masalalar, Inson aqlini quvvatlantiruvchi hikmatlar va mav’izalarda Rahm qudrati bilan aytib o‘tadi.

Istiqlol tufayli O‘zbekistonda Qur‘on va muqaddas hadislarni nashr etish, tushunishning yangi zamoni boshlandi. Qur‘onni bilish va yuraklarga jo etishning yangi davri keldi.

Qur‘onga rioya etish, uning hidoyatiga ergashish, to‘la bahramand bo‘lish vaqti yetdi. anday saodatli ziyomand zamonlar yetishib keldiki, arab tili, islom ilmi, madaniyati, tarixi, diniy va dunyoviy ahkomlari, ularning zamona kishilari hayot tarzidagi o‘rnini yaxshi bilgan arab tili bilimdonlari — allomalar tomonidan Qur‘onning sharhlar bilan ta‘minlangan “ma’nolar tarjimalari” amalga oshirildi. O‘zbekistonda yashovchi kishilar ilk bora Qur‘on ma‘nolari, ilohiy ohanglari, timsollari, mo‘‘jiza o‘gitlari okeaniga o‘z ona tili qudrati, poetik salohiyati to‘lqinida yetishib bordilar. Tubsiz ma‘nolarni ilgari faqat g‘avvos mutasavviflar, qilni qirq yorgan ulamolar, darveshlar, faqihlar, qoriyu qurrolargina anglab bilgan bo‘lsalar, endi Allohning sara kishilargagina emas, jamiki o‘zi yaratgan, tarbiyalagan insonlarga qarata aytgan xos so‘zlarini xalqning keng vakillari, qatlamlari bilish, tushunishlariga azim, erkin yo‘llar ochildi. Islomning nimaligini mullalarning og‘zaki bayonlari, sharhlari, tushuntirishlari va o‘ziga yarasha tushunchalari orqali eshitgan, bilgan kishilar endi o‘zlari, o‘z savodlari darajasida, ishtiyoqlari qadr qilgancha Qur‘on va Hadis ichiga kirib boryaptilar.

Albatta, tarjima har qancha mukammal bo‘lmasin, hech qachon u asliyatning o‘rnini bosolmaydi. Tarjima asliyatga tenglasholmaydi. Ibodatda esa asliyat o‘rniga o‘tmaydi. Asl ohang, asl so‘z va asl sir-sinoat doim asliyatning o‘zida. Islomda ibodatlarni asliyat birla ado etish bu mislsiz ne‘mat!

Shular bilan birga Qur‘on yolg‘iz arab tilli xalqlarning emas, Yer yuzidagi barcha xudojo‘y, pokdil, yaxshilik tuyg‘usi bilan yashaydiganlar va umrlarni shular

bilan o'ldaydiganlarning mulki, ma'naviy-ruhiy xaloskor so'zi, umr dovonlarida eng mustahkam tayanchi.

Shuning uchun Qur'onning dunyodagi barcha tillarga tarjima qilinishi buyuk madaniy-ma'rifiy hodisadir. Tarjima esa ma'rifat qo'ng'irog'i.

Keyingi o'n yillar ichida Qur'onning Shayx Alovuddin Mansur (1992), Shayx Abdulaziz Mansurov (2001), Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf (1991), Shayx Shamsiddin Boboxonov (1991), Sayyid Mahmud Taroziy (1994) izohli, sharhli, tafsirli tarjimalari o'zbek tilida dunyo yuzini ko'rdi. Bu tarjimalarning umumiy xususiyati sodda, tushunarli zamonaviy o'zbek adabiy tilida yangraganligidir.

Toshkent Davlat Sharqshunoslik instituti 2000 yilda XII — XIII asrlarning yodgorligi deb hisoblab kelinayotgan "Turkiy tafsir"ning faksimil nashrini amalga oshirdi. Tilimizning o'sha zamonlardagi ifoda qudratini Qur'onday o'lmas obida tarjimasida namoyon qilgan ushbu bebaho asarning muallifi ismi hali-hamon ilm dunyosiga qorong'uligicha qolmoqda. Ammo uning tili, tekshiruvchilar bir og'izdan ta'kidlashganday, Mahmud Koshg'ariy, Ahmad Yugnakiy, Yusuf Xos Xojib va ayniqsa, Qutb Xorazmiy, Sayfi Saroiy, Haydar Xorazmiy va Nosiruddin Burhonuddin Rabg'uziyning ulug' asarlari tiliga g'oyatda yaqin, yana ham to'g'rirog'i, shu ko'hna o'zbek adiblarining asarlarida mujassamlashgan umumiy o'zbek adabiy tilida yaratilgandir. Ayniqsa, u "Qisas" hamda "Xisrav va Shirin" tiliga, uslubiga shu qadar hamohangki, uni Qutb yoki Rabg'uziy yozmaganmikin, degan xayolga ham borasiz. Lekin aniq dalil bo'lmagach, buni qat'i aytolmaysiz. Turdi "to'qson iki bori o'zbek elidur...", degan jumlanı yozib qoldirgan. O'zi to'qson ikkita bo'lsa ham, lekin yagona umumiy o'zbek tili — (lahjalaridan qat'i nazar) ularning barchalariga tushunarli o'zbek tili edi. Qur'onning ilk tarjiması mana shu yagona umumiy o'zbek tilida yaratilgan. U ulkan madaniy obida. Tafsir muallifi Qur'on oyatlari ostiga juda sodda va o'ta tushunarli o'zbekcha tarjimasini beradi. O'qigan kishi oyatlarning asli hamda o'zbek tiliga tarjimasida ularning to'g'ri ma'nolarini o'zlashtirib boradi. O'zbek tilimizga ko'p xizmatlar qilgan ulkan olim A.K.Borovkov "Tafsir"ning ifodaviyligi, til xususiyatlarining qimmatiga lol qolib, darhol "Leksika Sredneaziatskogo tefsira XII — XIIIvv." degan juda qimmatli leksik kitobini (1963) yaratgan edi.

Tarixan qisqa davr ichida Qur'onning mana shunday rang-barang tarjimalarining zamon o'quvchisiga taqdim etilishini juda katta tarixiy madaniy hodisa deb atash mumkin. Bu, birinchidan, Qur'onga haqiqiy qiziqishning ortgani, ikkinchi yoqdan, asliyatga iloji boricha yaqinlashib borishga intilishlar kuchayganini ko'rsatadi. Uchinchidan, talqin va sharhlarda diniy-mistik qobiqlardan asta-sekin chiqib, keng dunyoqarash bilan ilmiy sharhlashga o'tish har qalay sezilmoqda. Shu bilan birga, bu tarjimalarning har biri o'ziga yarasha qimmatga ega. Yana bir qimmatli jihati shundaki, ular ilmiy asosi mustahkam, har tomonlama dunyo tajribalari asosida tekshirilgan

akademik nashrga yo‘l ochadi. Bu tarjimalarsiz akademik nashrni tasavvur qilib bo‘lmaydi. Yevropa, Amerika, ayrim Sharq mamlakatlarida Qur‘onning ilmiy akademik tarjimalari amalga oshirilgan. Germaniyada qilingan tarjimalari ichida sharqshunos R.Paretning 1963 — 1966 yillarda chiqargan nemis tiliga tarjimasi eng aniq ilmiy tarjimalardan sanaladi. Inglizcha akademik nashri 1969 yilda Angliyada “Qur‘on interpretatsiyalari” (talqinlari) deb nomlanib nashr etilgan. Qur‘onning boshqa tillarga qilingan eng yangi tarjimasi mualliflaridan ajoyib tarjimon Valeriya Poroxova Damashq — Moskvada 1995 yilda nashr etilgan nodir tarjimasida ushbu ingliz tilidagi tarjimaga iqtibosan o‘z tarjimasini “Koran. Perevod smyslov” deb nomlaganligini yozadi (Koran. Perevod smyslov. Damask — Moskva, 1995 g.). Valeriya Poroxova arab tilini juda chuqur biladi. U ko‘p vaqtlar arab ulamolari doiralari ichida yashagan va Qur‘onni o‘rganishga juda ko‘p yillarni sarflagan. U kitobga yozgan so‘zboshida “ma‘noni imkoni boricha aniq ifodalash” — tarjimonning asosiy maqsadi ekanligini aytadi. U Qur‘onni ilmiy talqin qilishning ahamiyati haqida bir qator mulohazalarini o‘rtaga qo‘yadi. Valeriya Poroxova Qur‘onni she‘riy tarjima etishga jazm etadi.

“Tafsir” so‘zma-so‘z tarjimani oyatlar ostida berib borayotgan bo‘lsa ham, “huallaziy”ni tushirib qoldiradi. Undan keyingi so‘zlarni juda sodda va aniq o‘giradi. Faqat ohangdorlikni saqlash uchun “arz” so‘zini “erlarni” deb ag‘daradi. “Ko‘klarni va yerlarni” — juda ohangdor. Zamonaviy tarjimon bu yerda “osmonlar va yerni”, deydi. “Arz”ni yerlar deb olish to‘g‘ri bo‘ladimi? “Arz” matnda yer sayyorasi ma‘nosida kelyapti. Uni “erlar” deb olish unchalik to‘g‘ri emas. Boyxo‘janing yerlari deyish mumkin. Yer kurrasining qit‘alari deyish mumkin. Lekin “Arsh”ni “erlar” deyish to‘g‘ri bo‘lmaydi. “Arz”ni “erlar”deb bergan holda “Tafsir” “Arsh”ni o‘z holicha aks ettiradi. Eng yangi tarjimalarda ham bu tushuncha o‘z holicha “Arsh” deb olingan. Endi juda qisqa oyatni ko‘raylik. “Hua l-aziz ul-hakim”(“Al-hadid”).

Tarjimon “aziz” va “hakim”ni “qudrat va hikmat sohibi”deb o‘giradi. Shu suraning uchinchi oyati: “U Avval, Oxir, Zohir va Botindir. U barcha narsani biluvchidir”, deb ag‘dariladi. Ya‘ni asl matndagi Avval, Oxir, Zohir, Botin tushunchalari o‘z holicha keltiriladi. Nega oldingi oyatdagi “Aziz” va “Hakim” tushunchalari tarjimada berildi-yu, keyingi oyatda o‘sha qatordagi Allohning to‘rt go‘zal sifati asl holicha olindi? Biz bu gapni printsiplarning shakllanmaganligiga misol uchun olmoqdamiz. Noto‘g‘ri tarjima demoqchi emasmiz. Yondoshuvlar turlicha. Shuning uchun tarjimada asliyatda yo‘q “zotdir”, “sohibidir” degan ortiqcha so‘zlar ko‘p ishlatiladi. Holbuki, bunga hojat yo‘q. “Oxir” va “Zohir” asl holicha olinganda, “Alim” — “biluvchi” deb ag‘dariladi. “Barcha narsalarni biluvchi Alimdir” — deb realiyini saqlagan holda koloritini keltirib o‘g‘irish ham mumkin. Buning uchun esa tarjima printsiplari mukammal ishlangan bo‘lishi zarur. Sayyid Taroziy talqinida esa,

aytaylik, “Avval” va “Oxir” o‘zicha olingan holda “Zohir” va “Botin” — “Oshkora” va “Maxfiy” deb qayd etiladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston adabiyoti va san’ati» gazetasining 2009 yil 16-sonidan olindi.
2. Islom tafakkuri” jurnali, 2021-yil 4-son
3. Vahba Zuhayliy. Islom fiqhi va uning manbalari. – Bayrut: Dorul fikr. 1984. – J.1. – 429
4. Doktor Ahmad Shalabiy. Islomda qonun va sud. – Qohira: Maktabatun nahzatil arabiya,
5. Shayx Muhammad Xuzariybek. Tarixut tashri’il islomiy. – Bayrut: 1988. – 248 b.
6. S. A. Isxakov, A.R. Raxmanov. Musulmon huquqi: oliy ta’lim muassasalari uchun
7. darslik. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012. – 177 b

